

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема: “Познание и практика. Опит за приложна епистемология”

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”, професионално направление: 2.3 - Философия (Теория на познанието)

на Виниций Емилов Петров

от доц. д-р Бойчо Й. Бойчев

1. Данни за докторанта.

Докторантът Виниций Петров е роден през 1976 г. В периода 1995-2010 се дипломира в ОКС „магистър” по специалностите: Икономика и управление на търговията (2000 г.); Философия на съзнанието и езика (2006 г.); Приложна психология (2010 г.).

По-голямата част от професионалния си опит натрупва в банкови институции, където и понастоящем заема длъжност „Експерт инвестиции”.

Виниций Петров е зачислен като редовен докторант по професионално направление 2.3 - Философия (Теория на познанието) към катедра „Философия” на Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски” от 01. 02. 2011 г. Отчислен е с право на защита от 01. 02. 2014 г. Със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” се определя срок до 10. 06. 2015 г. за защита на докторантурата.

Всички, предвидени от ЗРАС в РБ срокове са спазени. Документацията е изрядна и без пропуски.

2. Анализ на дисертационния труд.

Темата на дисертационния труд на Виниций Петров е дисертабилна и в полето на професионалното направление.

Работата е в обем от 194 страници. Разработена е в увод, две части с общо деветнадесет глави, заключение и библиография. Цитираната

литература е от 88 източника – 34 на кирилица и 54 на латиница. В самия текст са направени множество цитирания, позовавания и коментари. За съжаление не е използван стандартът „под линия”, но от това, което успях да проверя, установих, че те са коректни и отговарят на литературата, посочена в библиографията.

Цялостното ми впечатление от работата е много добро. Налице е един пълноценен и в оптимален обем (за философска разработка) текст, който изяснява и детайлизира цялостния концептуален план на дисертацията. В него са демонстрирани умения за сравнение, анализ и обобщение на основните проблеми, теоретичните източници и практико-приложните примери; за формулиране и структуриране на главното и същественото в тематичното ядро на дисертацията; за повествователна гъвкавост и многообразие при използваните форми (диалог, есеистични екскурси, приложни инструктажи). Не може да не направи впечатление и стремежът към обхватност, изчерпателност и прецизно детайлизиране на основните въпроси, поставени и разисквани в докторската дисертация. Заедно с това е налице задълбоченост, много добро познаване на историческия и теоретичен материал, на практическите аспекти на темата, допълнени и с изразена лична причастност.

Целта на работата е съсредоточена върху това да се „покаже как теорията на познанието може да ни послужи за практически цели” (*Автореферат*, с. 4). Според докторанта тази цел се реализира чрез изпълнението на двете задачи, които той си поставя: а/ скептически анализ на класически и съвременни постановки в теорията на познанието (което той нарича „практическа епистемология”); б/ опит за поставяне на любовта като концептуална рамка на човешките мотиви и ценности, детерминираща човешкото поведение. Освен целта и задачите (впрочем, ясно дефинирани в *Автореферата*), *Уводът* обосновава намеренията на автора (с. 3-5 от *Дисертацията*), „водещите техники на изложение” (с. 5),

основният метод на изследване, разбран като „скептицизмът спрямо постиженията на академичната философия” (*нак там*) и приоритетните източници на информация и идейна консолидация на работата. За съжаление нито в *Дисертацията*, нито в *Автореферата* не е изяснен **предметът** на изследването. Вярно е, че при прочитането на работата той може да бъде лесно формулиран, но е вярно и че това е работа на докторанта, а не на някой друг.

Съдържанието на дисертацията е разгърнато в две части, които се различават помежду си (по форма на изложението, интенционално, дори по експресия), но и се допълват и съгласуват (по цел и задачи). Преходът от диалог към монолог не е често използван композиционен похват (поне аз не съм го срещал при докторска дисертация). В случая този оригинален подход не е самоцелен и ми се струва, че докторантът до голяма степен се е справил с предизвикателството да съгласува не само двете форми, но и да ги подчини на идейния замисъл. Възраженията, които могат да възникнат, дори не са свързани с това, че авторът се отъждествява със *Скептика* в диалогичната част (той коректно го съобщава няколко пъти), а с това, че във втората част той често говори в първо лице (единствено и множествено число) и в това говорене аналитичността и идейната аргументация се заменя с инструктивност, дори с менторска назидателност. Разбирам, че това е продиктувано от целта да се покаже практическата и приложна страна на епистемологията, но пък *заради това* в някои „участъци” текстът излиза извън предназначението си на дисертация.

Първата част на дисертацията е озаглавена „Диалози за познанието“. Тя се състои от 13 глави, като във всяка от тях последователно се разглеждат проблемите за предмета на епистемологията, анализа на познанието в класическата философия, епистемологичното (и психологично) разбиране на възприятието и паметта, ролята на езика в познанието, характера на теоретичната дейност, спецификата на

скептичката аргументация, най-новите проекти в епистемологията. Тази част завършва с кратко обобщение и изводи (с. 100-102 от *Дисертацията*). Въпреки заглавието, всъщност това е *един* диалог върху основни за теорията на познанието понятия, теории и школи. Позицията на *Скептика* в този диалог е ясно изразена и артикулирана, докато другият персонаж не е толкова ясен: в *Дисертацията* той е *Философ*, но в *Автореферата* е заявен като *епистемолог*; нещо повече – в *Автореферата* (с. 22) може да прочетем, че „скептикът... е в същата позиция спрямо епистемолога, в която е епистемологът спрямо другите философи.”

По-важното е, че чрез скептичните и философско-епистемологични аргументи в първа част се разискват различни аспекти на познавателната парадигма: а/ в първа глава дебатът е насочен към целите на епистемологията и по-специално за отношението между публично индивидуално знание, като изводът е, че публичното изцяло може да се сведе до индивидуалното, „което прави подобно разделение... излишно” (с. 7 от *Автореферата*); б/ във втора глава дискусията се пренася върху класическия анализ на познанието от платоновия *Теетет*, критиката на *Гетие* и отговорите на тази критика в лицето на каузалната теория на Алвин Голдман и кондиционалната теория на Робърт Нюзик (*Автореферат*, с. 8), като последните също се оказват критикувани от позицията на *Скептика* (*Автореферат*, с. 8; с. 21 от *Дисертацията*); в/ в трета глава основният въпрос на диалога е „ментално състояние ли е знанието” (*Дисертация*, с. 25) или то има езиков характер, като отговорът се търси в реконструкцията на разграничението, което Гилбърт Райл прави между „знание че...” и „знание как...” (*Автореферат*, с. 8); г/ четвърта глава е посветена на проблема за обосноваването и оправдаването на убежденията, като главно *Скептикът*, но тук-там и *Философът* показват стандартните стратегии за обосноваване (*фундационизъм* и *кохерентизъм*) като проблематични (*Автореферат*, с. 11-12; *Дисертация*, с. 38-42 ; д/ в

пета глава се реконструират и критикуват различните теории за истината, разделени в два класа – епистемични и неепистемични, като изводът е, че „...че никоя от теориите за истината не ни гарантира непроблематичен критерий и дори дефиниция за истинността на дадено твърдение.” (*Автореферат*, с. 14); е/ шеста глава е концентрирана върху епистемологичните възможности на възприятието, като се разглеждат три основни групи теории (директен реализъм, индиректен реализъм, феноменализъм/идеализъм), а заключението и тук е, че „...всички тези подходи са силно проблематични...” (*Автореферат*, с.15) ж/ седма глава се занимава с връзката между памет и знание и анализира трите основни типа памет, разграничени в рамките на психологията – оперативна, семантична, епизодична и автобиографична (*Автореферат*, пак там) и понеже изводът за тази глава в *Автореферата* не е завършен, привеждам обобщението в *Дисертацията*, което звучи озадачаващо: „За това смятам, че както езикът и възприятието в най-общ план, така и паметта, са ни полезни тогава и само тогава, когато се съмняваме в техните показания” (*Дисертация*, с. 25); з/ в осма глава се говори за понятията и за работата с тях (концептуализации, които се разбират като синоним на мислене), разглеждат се различни теории за природата и структурата на понятията – те, в крайна сметка са отхвърлени от *Скептика*, който накрая завършва с предложение, какво трябва да бъде изследвано: „...връзката между нашата теория за познанието и нейният ефект върху адекватността и адаптивността на нашето поведение” (*Дисертация*, с. 25); и/ девета глава разглежда различните схващания за ролята на езика в познанието, а й/ десета глава авторът определя като „мета-теоретична” (*Автореферат*, с.19), като основният извод е в духа на предишните глави: „...колкото и добре подредени и систематизирани да са научните теории, те са също толкова ненадеждни, неизчерпателни и заслужаващи скептично отношение при описанието им на заобикалящия ни свят, колкото и всекидневните

прото-теории” (*Автореферат*, с.19-20); к/ в единадесета глава се тематизира скептицизмът и възможните отговори, които биха могли да се дадат на скептичските предизвикателства, като ключово се явява твърдението, че „работата на скептика не е да теоретизира, а да критикува теориите” (*Автореферат*, с. 20); л/ следващата глава, макар и да се заявява като обзорна относно новите проекти в епистемологията, отново се връща в „траекторията” на основната теза на първа част: „... няма неуязвима за скептицизма позиция в рамките на философията на познанието, което обезсилва мета-статуса на епистемологията и на свой ред прави възможно практическото философстване...” (*Автореферат*, с. 22); м/ последната структурна единица на първа част, заявена като „Изводи” (*Дисертация*, с. 100-102) е и своеобразен преход (не само тематичен, но и във формата) към втора част: *тематично*, като се прави заключението, че „... скептикът е нещо много повече от философ – като анти-догматик, той критикува всякакви догми, а не просто философските” (*Дисертация*, с. 101), все пак се налага мнението, че „практическият познавателен дискурс” се нуждае повече от философстване, отколкото от „скептически възражения”; във *формата* – като диалогът преминава в монолог (в *Изводи* този монолог е като че ли на *скептика*, но във втората част се разбира, че е на *автора*), който запазва вътрешната диалогичност чрез разнообразния дебат, воден във втора част.

Втора част на дисертацията има за цел да „направи ясна връзката между ценности и поведение и да покаже, каква ценност би могла да доведе до максимално полезен резултат в практиката”, т. е. да се занимае с „практическото философстване” (*Автореферат*, с. 22-23). Затова и в тази *втора част* последователно се разглеждат основните практически въпроси, които могат да получават философски отговор, проблемите, свързани с личностната идентичност и нейното езиково изразяване и се предлага схващането за любовта, като базова концептуална рамка и

парадигмална ценност, формираща човешкото поведение; тези основни проблемни аспекти се допълват с възможността изкуството да изразява онова, което езикът не може, източната перспектива към езика и критика на възгледа на Ричард Рорти за случайността на езика.

Втора част се състои от *шест глави*, които са номерирани по различен начин в *съдържанието* на *дисертацията* и *автореферата*: четири означения с римски цифри и две с арабски при първото и шест с арабски при второто. Заедно с това, заглавието на частта съвпада със заглавието на четвърта глава. В *първа глава* са формулирани основните въпроси на философското изследване, свързани с поведението - неговите мотиви, основания и целеопределящи ценности. Акцентът във *втора глава* се поставя върху въпроса за личностната идентичност, концептуализиран чрез позоваване на различни гледни точки (Хюм, Смит, Левинас, Гелнър и др.), но най-вече на Дерек Парфит. Изводът е, че „...личностната идентичност е възможна благодарение на отношението към някой друг, а най-силната личностна идентичност... се формира при отношението към възлюбения или обичания” (*Автореферат*, с. 24). Същевременно авторът заявява, че за него „личностната идентичност е в нещо, за което можем да говорим само неясно; думите по никакъв начин не могат да бъдат изчерпателни за пълното изразяване и обхващане на същността на Аз-а” (*Дисертация*, с. 118). Струва ми се, че тук, в търсенето на „преход” към темата за любовта, се допуска смесване на подходите – „практическата философия” като че ли се подменя от „приложната психология”. *Трета глава* идва като потвърждение за това с твърдението на автора, че „проблемът за неизразимостта, който би могъл да се постави пред всеки опит за практическо философстване, доколкото последният винаги предполага някакви твърдения и концепции за личностната идентичност и любовта – *изрази, чиито значения са всичко друго, но не и ясни и еднозначни*” (*Автореферат*, с. 24-25). Затова той предлага „там, където

езикът е безсилен да изрази нещо, изкуството в цялото му многообразие би могло да направи това” (*Автореферат*, с. 25) . Но ако е така, изкуството като *изразяващо се* чрез *творбата* и *възприемащо се* чрез *публиката*, в тази именно своя непосредственост, не може да се отнесе към „практическата философия”, а разбирането на неговата *значимост* гравитира повече (освен към семиотиката) към психологията. Съгласен съм, че „когато една знакова система не ни върши работа, за да изразим нещо, няма основания да не прибегнем към друга” (*Автореферат*, с. 26), но защо това трябва да се отнася към „практическата философия”, още повече когато не става дума за съзнателно и систематично търсене на такава *друга*?

Четвърта глава на втора част е ключова, не само защото повтаря заглавието на частта и е най-обемна (33 страници), но и защото изразява смисловото ядро на тази част на дисертацията. Концептуалната рамка на любовта е поставена в светлината на нейното описание в Библията, като убеждението на автора е, че „понятието за любов, използвано в Библията, е максимално общото понятие за любов” (*Автореферат*, с. 29). Авторът твърди, че понятието за любов в Библията е и възможно най-философското понятие за любов, „доколкото философията винаги се е занимавала и все още се занимава с формулировките и решенията на възможно *най-общите* проблеми” (*Автореферат*, с. 29). Преди това обаче, когато разглежда различните схващания за любовта, той заключава, че дискутираните становища са „изцяло теоретични по своя характер и поради това не са подходящи за вписването на любовта в една практическа философия” (*Автореферат*, с. 28). Добре, *най-общите* проблеми, с които се занимава философията, не са ли и *теоретични*? След като *практическата* философия се позовава на *най-общото*, как така тя не трябва да се основава на *теоретичното*? Все пак съдържанието на тази глава е разгърнато като интерпретация на текстове от Библията (главно от

Кор1:13), като всеки разглеждан аспект на любовта формира и отделен параграф. Авторът достига до два съществени извода за ролята на концептуалната рамка на любовта: първият, че „любовта гарантира личностната идентичност, доколкото позволява да се оглеждаме не просто в другия, а в най-важния друг” (*Автореферат*, с. 30) , а вторият – „че любовта е парадигмална човешка ценност, от което следва, че концептуалната рамка на любовта е и най-определяща, що се отнася до човешкото поведение” (*Автореферат*, пак там). Вече в *пета глава*, „концептуалната рамка на любовта се допълва от кратко разглеждане на източната концепция за език” (*Автореферат*, с. 31), а в *шеста* се подлагат на критика възгледите на Ричард Рорти за случайността на езика, които, според автора, са несъвместими с предложената от него концептуална рамка на любовта, като парадигмална ценност на човешкото поведение.

В *Заключението* на дисертацията се изтъква, че „познанието и дискусиата върху него не са и не могат да бъдат самоцел..., а стойността им може да бъде защитена само ако те доведат до *практическа* разлика в живота на човек..., което е възможно само ако познанието ни помогне да разберем концептуалната рамка на любовта и да я използваме, когато действваме, което на свой ред изисква освобождаване от пределно абстрактни теоретизации, изместващи от фокус онези философски позиции, които имат *практическа* стойност” (*Автореферат*, с. 35; *Дисертация*, с. 186). Същевременно, още веднъж се подчертава неоторимостта на скептицизма, което - методологически погледнато и без никаква ирония, от една страна е *принос*, а от друга – *защита* от възможна критика.

3. Приноси.

Приносите в дисертацията на докторанта Вениций Емилов Петров до голяма степен съвпадат с изтъкнатите от него и се изразяват в следното:

Първо, реконструкцията на основните позиции в съвременната аналитична епистемология и възможността за дебат в рамките на тази традиция.

Второ, формулирането на методологическа техника за практическо философстване, изразяваща се в критика на мета-теоретичната система.

Трето, изясняването на ролята на любовта като парадигмална ценност на човешкото поведение.

Четвърто, анализът и аргументирането на тезата, че любовта служи като основен гарант на личностната идентичност.

Пето, критиката на позицията на Ричард Рорти, че липсата на основание за приоритизиране на ценностите води до поведенчески релативизъм.

3. Критични оценки, забележки и препоръки.

Една част от критичните ми забележки и въпроси изтъкнах в аналитичната част на рецензията. Останалите ще сведа до констатираното в *написаното*, а не до това *как би могло да бъде* написано.

Първо, а/ доколкото заглавието на един труд (както и на основните му структурни единици) е негово *име*, дотолкова и наименованието „Познание и практика” изглежда твърде широко за предназначението на *този*; б/ би ли могло да бъде избегнато дублирането на заглавията на *втора част* и *четвърта глава* от нея?

Второ, как докторантът би формулирал предмета на своето изследване?

Трето, как би могло да се обясни несъответствието при формулирането на целта (с. 3 от *Дисертацията*, с. 4 от *Автореферата*, с. 169 от *Дисертацията*)?

Четвърто, къде авторът би положил „демаркационната” линия на скептичeskата позиция спрямо практическото философстване? Въпросът е продиктуван от заявяването на *скептицизма* като основен метод на изследването „спрямо постиженията на академичната философия” (*Дисертация*, с. 5) и твърденията, че „взет настрана от всекидневния живот, представлява интересна академична дейност..., но приложен сериозно във всекидневието... той би довел до инертност и упадък..., т.е. - в теоретичните занимания скептицизмът е приемлив и дори полезен, но в практическите той е унищожителен” (*Автореферат*, с. 22).

Пето, дали наистина любовта трябва да се разглежда като „концептуална рамка” или „грешката” на с. 184 от *Дисертацията* (където се говори за „контекстуална рамка”) е вярна?

Шесто, вярно ли е впечатлението ми, че *Авторефератът* не е в толкова голяма степен *репрезентатор* на *Дисертацията*, колкото *отделно произведение*, което цели да „изглади” някои проблемни места в основния текст?

Седмо, доколко докторантът определя своя текст като отговарящ на изискванията за *образователна* и научна степен „доктор”, и доколко – на ръководство по практическа философия?

Въпросите ми (особено последният) не са продиктувани от *съмнения* в качеството на работата, а на допуснати слабости. Затова съм сигурен, че докторантът ще успее да им отговори адекватно на защитата.

4. Заключение.

Въз основа на изтъкнатото в рецензията, приемам че Виниций Емилов Петров е показал необходимите достойнства за получаването на научната степен „доктор по философия”.

Предлагам на уважаемите членове на Научното жури да присъдят на Виниций Емилов Петров образователната и научна степен „доктор по философия” в професионално направление: 2.3 - Философия (Теория на познанието).

18. 04. 2015 г.

Гр Варна

доц. д-р .....

/Бойчо Й. Бойчев/